Emro Science and Education
International open-access scientific journal
Journal homepage: https://journal.emro.uz
OPEN ACCESS

CONFERENCE PAPER OPEN ACCESS

Vol. 1 No. 4 (2024) · “Milliy iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish va yuqori iqtisodiy o‘sish sur’atlarini t... DOI: 10.5281/zenodo.24320519

ta´minlashning ustivor yo´nalishlari´ mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman

3. **Drucker, P. F.** (1985). Innovation and Entrepreneurship: Practice and Principles. Harper & Row.
4. **Shultz, T. W.** (1964). Transforming Traditional Agriculture. Yale University Press.
5. **FAO (Food and Agriculture Organization).** (2020). The State of Food and Agriculture. FAO.
6. **World Bank.** (2016). Agriculture and Rural Development: Investment Strategies and Policy Issues. World Bank Publications.
7. **Jahongir, R. & Ahmedov, S.** (2018). Investitsiyalarni qishloq xo‘jaligiga jalb qilish usullari. Tashkent: Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti..
8. **IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change).** (2014). Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Cambridge University Press.
9. **Bureau of Economic Analysis.** (2019). Agricultural Investments and Economic Development: A Comparative Study. Washington, D.C.
10. **Jahon Banki.** (2021). Agricultural Transformation and Investment: A Global Perspective. World Bank Group.

GLOBAL MOLIYAVIY INQIROZ VA XALQARO MOLIYA MUNOSABATLARNI ISLOH ETISHNING ASOSIY YO‘NALISHLARI

Abdusalomov Abbosjon O`ktamjon o`g`li
(Guliston Davlat Universiteti talabasi)
AxxaLegend@mail.ru

Achilbayeva Sevinch O‘tkir qizi
(Guliston Davlat Universiteti talabasi)
sevinchachilboyeva8@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada global moliyaviy inqirozning sabablari, ularning xalqaro iqtisodiyotga ta'siri va xalqaro moliyaviy tizimning zaif tomonlari keng ko‘rib chiqilgan. Maqolada 2008-yilda ro‘y bergan moliyaviy inqiroz tahlil qilingan bo‘lib, ushbu inqirozning asosiy sabablari yoritilib berilgan. Xalqaro moliyaviy tizimning barqarorligini ta'minlash uchun xulosa va takliflar berib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Global moliyaviy inqiroz, xalqaro moliyaviy munosabat, islohot, moliyaviy institutlar, moliyaviy barqarorlik, moliyaviy texnologiya, yashil moliyalashtirish, xalqaro hamkorlik.

Kirish

Moliyaviy inqiroz – bu moliyaviy tizimning buzilishidan kelib chiqadigan iqtisodiy holat bo‘lib, u ko‘pincha banklar va boshqa moliyaviy institutlarning barqarorligini yo‘qotishi bilan bog‘liq bo‘ladi. Moliyaviy inqirozlar davlat iqtisodiyotiga jiddiy zarar yetkazadi, ularni ishlab chiqarish pasayishi, investitsiyalarning kamayishi va ishsizlik darajasining oshishi bilan o‘lchash mumkin.

Published: 23.12.2024
Cite this article: Abdusalomov Abbosjon O`ktamjon o`g`li, Achilbayeva Sevinch O‘tkir qizi (2024). Global moliyaviy inqiroz va xalqaro moliya munosabatlarni isloh etishning asosiy yo‘nalishlari. Emro Science and Education, 1(4). https://doi.org/10.5281/zenodo.24320519
© 2024 The Author(s). Published by Emro Science and Education. This is an open access article.

Prezident Shavkat Mirziyoyev bir necha bor global moliyaviy inqirozlar va ularning O‘zbekiston iqtisodiyotiga ta’siri haqida fikr bildirgan. U, xususan, xalqaro iqtisodiyotning O‘zbekistonga ta’siri va mamlakat iqtisodiy mustahkamligini saqlash uchun ko‘rilayotgan choralar haqida gapirar ekan, koronavirus pandemiyasi davridagi global iqtisodiy inqirozni ta’kidlagan. Sh.Mirziyoyev 2020-yil iyun oyida o‘tkazilgan yig‘ilishda “mamlakat iqtisodiyotining barqarorligini ta’minlash uchun yangi yondashuv va vositalardan foydalanish zarurligini” aytib o‘tdi. Ushbu davrda O‘zbekistonda 2,3 trillion so‘m soliq imtiyozlari berilib, inqirozga qarshi jamg‘armadan 3,6 trillion so‘m ajratilgan edi.

Tahlil va natijalar

2008-yilda yuz bergan moliyaviy inqiroz tarixdagi eng kata moliyaviy inqirozlardan biri hisoblanib, unda AQShning yirik investitsiya banklaridan biri bo‘lgan Lehman Brothers kasodga uchragan. Moliyaviy inqiroz AQSh tarixidagi yirik yo‘qotish desak mubolag‘a bo‘lmaydi, bunda fond birjalarining narxlari keskin tarzda pasayib ketgan.

Moliyaviy inqirozlarning sabablari:

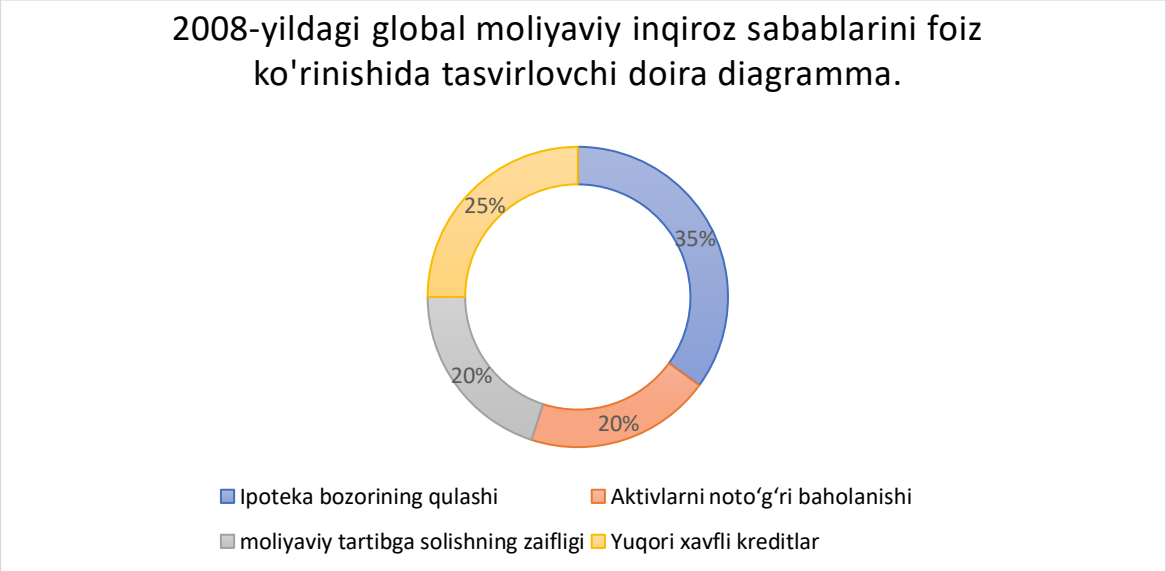
Ko‘p foizli qarzlar: Bunday qarzlar juda yuqori bo‘lsa, iste’molchilar yoki korporatsiyalar ularni to‘lashda qiynaladi, bu bankrotlik va qarzlarning to‘lanmasligiga olib keladi.

Ipoteka bozorining buzilishi: Xususan, 2008-yilgi moliyaviy inqirozda AQShning yuqori riskli ipoteka kreditlari butun moliyaviy tizimga xavf solgan edi. Bunday ipoteka kreditlari bozor buzilishiga olib kelib, u global iqtisodiy tizimga salbiy ta’sir ko‘rsatdi.

Glabal moliyaviy inqiroz[28].

1-grafik

Moliyaviy vositalarning noto‘g‘ri baholanishi: Xususan, moliyaviy derivativlar va

boshqa murakkab moliyaviy vositalar real qiymatini yo‘qotganda, bu moliyaviy barqarorlikka tahdid qiladi.

2008-yilgi moliyaviy inqiroz:

Sabablari: Ipoteka kreditlari bilan bog‘liq risklar, kredit koeffitsientlari noto‘g‘ri hisoblanishi va moliyaviy regulyatsiyalarning zaifligi inqirozning asosiy omillari edi.

[28] Statistik malumotlarni izlash mobaynida talaba tomonidan tuzildi.

Natijalari: AQSh va Yevropadagi banklarning omonatchilarni qutqarish uchun katta davlat yordamlari kiritildi. Bu esa davlat qarzlarini ko‘paytirdi, iqtisodiy o‘sishni to‘xtatdi va ishsizlik darajasi ko‘tarildi.

Moliyaviy bozorlarning bog‘liqligi:

Tijorat banklari va xalqaro bozorlarning o‘zaro ta’siri: Bir mamlakatdagi katta moliyaviy inqiroz boshqa mamlakatlarga ham tarqalishi mumkin. Bu banklararo qarzlar, savdo munosabatlari va investitsiyalar orqali sodir bo‘ladi.

Xalqaro moliyaviy tizimning zaif tomonlari:

Global moliya tizimi mamlakatlarning moliyaviy barqarorligini saqlash uchun yaratilgan, lekin u bir necha zaifliklarga ega. Ushbu zaifliklar inqirozlar vaqtida aniq ko‘rinadi.

Xalqaro moliyaviy tizimning zaif tomonlari quyidagi asosiy omillarda namoyon bo‘ladi

1. Asosiy valyutalarga qaramlik	Xalqaro moliyaviy tizimning katta qismi AQSh dollari, evro va boshqa kuchli valyutalarga bog‘liq. Bu tizim bir yoki bir nechta asosiy valyutalarga qaram bo‘lib qolsa, ular qiymati o‘zgarishidan butun dunyo moliyaviy barqarorligi zarar ko‘rishi mumkin.
2. Notekis iqtisodiy rivojlanish va qarzdorlik	Dunyo mamlakatlari o‘rtasidagi iqtisodiy notekislik va rivojlanish darajasi xalqaro moliyaviy tizimning zaif tomonlaridan biri hisoblanadi. Kam rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarning yuqori darajadagi qarzdorligi ularni tashqi qarzga bog‘liq qilib qo‘yadi, bu esa iqtisodiy xavf tug‘diradi.
3. Moliyaviy regulyatsiya va nazorat kamchiliklari	Xalqaro moliyaviy tizimda turli mamlakatlarning turli xil regulyatsiya va nazorat tizimlari mavjud. Bu esa moliyaviy oqimlarni nazorat qilishda qiyinchiliklar tug‘diradi va tizimdagi xavflarni oshiradi. Masalan, ba'zi davlatlarda moliyaviy xavfsizlik choralarining yetarli darajada kuchli emasligi bank inqirozlariga olib kelishi mumkin.

Global moliyaviy tashkilotlar roli:

Xalqaro valyuta jamg‘armasi (IMF): IMF iqtisodiy qiyinchiliklarga duch kelgan mamlakatlarga yordam beradi va moliyaviy resurslarni taqsimlaydi. U davlatlar o‘rtasida iqtisodiy hamkorlikni mustahkamlaydi, lekin u vaqt-vaqt bilan isloh talab etadi.

Jahon banki: Jahon banki rivojlanayotgan davlatlarga moliyaviy yordam berish orqali ularning iqtisodiyotini tiklashga qaratilgan. Lekin global inqirozlar paytida uning yordami cheklangan bo‘lishi mumkin.

Tizimli zaifliklar:

Moliyaviy regulyatsiya yetishmovchiligi: Moliyaviy bozorlarni nazorat qilish tizimlarining kuchsizligi sababli risklar to‘g‘ri boshqarilmaydi, bu esa inqirozlarni kuchaytirishi mumkin.

Katta moliyaviy institutlar: O‘ta yirik bo‘lgan moliyaviy institutlar (masalan, Lehman Brothers banki) inqiroz vaqtida muvaffaqiyatsiz bo‘lsa, u butun moliyaviy tizimga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Islohotlar va isloh yo‘nalishlari:

Global moliyaviy tizimdagi zaif tomonlarni bartaraf etish uchun bir nechta muhim islohotlar amalga oshirilishi lozim.

Xalqaro moliyaviy nazoratni kuchaytirish:

Moliyaviy muassasalarga qo‘yiladigan talablar: Moliyaviy muassasalar o‘z kapitalini oshirishi, likvidlikni yaxshilashi va riskni samarali boshqarishi lozim.

Xalqaro nazorat va hamkorlik: Turli davlatlar o‘rtasidagi moliyaviy axborot almashinuvi va xalqaro nazorat standartlari global inqirozlarning oldini olishda muhim rol o‘ynaydi.

Moliyaviy texnologiyalardan foydalanish:

Blockchain va fintech: Yangi moliyaviy texnologiyalar moliyaviy operatsiyalarni shaffof va xavfsiz qilishga yordam beradi. Fintech orqali banklar va boshqa moliyaviy muassasalarning samaradorligi oshadi, risklar kamayadi.

Markaziy banklarning yangi rolini aniqlash:

Qutqarish choralari: Markaziy banklar inqiroz davrida iqtisodiyotga moliyaviy yordam ko‘rsatish uchun yangi vositalar ishlab chiqishi kerak. Masalan, foiz stavkalarini pasaytirish yoki iqtisodiyotni rag‘batlantirish uchun pul kiritish siyosati.

Barqaror rivojlanish uchun moliyaviy islohotlar:

Barqaror moliyaviy tizim yaratish bugungi kunda eng dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

1. Yashil moliyalashtirishni rivojlantirish

Atrof-muhitga zarar yetkazmaydigan, barqaror va ekologik toza loyihalarni qo‘llab-quvvatlash uchun yashil kreditlar va obligatsiyalar tizimini joriy qilish zarur. Bu rivojlanish, qayta tiklanadigan energiya, chiqindisiz texnologiyalar va ekologik dasturlarni moliyalashtirish imkoniyatini kengaytiradi.

2. Soliq tizimini isloh qilish

Soliq tizimida barqaror rivojlanishni qo‘llab-quvvatlovchi o‘zgarishlar kiritish kerak. Masalan, atrof-muhitga zarar yetkazadigan sanoatlar uchun soliq yukini oshirish, ekologik toza va ijtimoiy foydali sohalar uchun esa soliq imtiyozlarini joriy qilish barqaror rivojlanishga yordam beradi.

3. Moliyaviy inklyuziyani kuchaytirish

Aholining barcha qatlamlari uchun moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish muhimdir. Moliyaviy inklyuziya darajasini oshirish orqali kambag‘allikni kamaytirish, kichik va o‘rta bizneslarni rivojlantirish va iqtisodiy tengsizlikni pasaytirish mumkin.

Barqarorlik yo‘lida moliyaviy boshqaruvni kuchaytirish:

Risklarni boshqarish tizimlari: Har bir davlat o‘z moliyaviy sektoridagi risklarni monitoring qilib turishi va inqirozga tayyor bo‘lishi uchun qattiq nazoratni kuchaytirishi kerak.

Davlatlararo hamkorlik: Moliyaviy inqirozlarni hal qilish uchun xalqaro moliyaviy tashkilotlar va davlatlar o‘zaro hamkorlik qilishlari zarur. Xalqaro hamkorlik yangi qoidalarni ishlab chiqishga yordam beradi.

Atrof-muhit va iqlim o‘zgarishiga moslashish:

Yashil moliyaviy vositalar: Barqaror investitsiyalar va yashil obligatsiyalar orqali moliyaviy tizim ekologik muammolarga ham javob bera olishi lozim. Bu iqlim o‘zgarishiga qarshi kurashda moliyaviy resurslarni yo‘naltirishga yordam beradi.

Kelajak uchun moliyaviy inqirozlarni oldini olish choralar:

Kelajakda moliyaviy inqirozlarni oldini olish uchun bir nechta asosiy chora-tadbirlar ko‘rilishi lozim.

Moliyaviy xavf-xatarlarga qarshi global hamkorlik:

Xavflarni prognoz qilish: Moliyaviy inqirozlarni oldindan ko‘rish va ularni bashorat qilish uchun raqamli tizimlar va prognoz modellari yaratish lozim. Bu vositalar moliyaviy bozorlar orasidagi bog‘liqlikni hisobga oladi.

Global nazorat tashkilotlari: Xalqaro tashkilotlar moliyaviy nazorat va tahlil bo‘yicha qoidalarni kuchaytirish orqali inqirozlarni oldindan bartaraf etishi mumkin.

Davlatlararo moliyaviy bog‘liqlikni kamaytirish:

Moliyaviy mustaqillikni oshirish: Davlatlar o‘zlarining moliyaviy sektorlarini mustahkamlash, bog‘liqlikni kamaytirish va xavflarni nazorat qilish uchun turli strategiyalar ishlab chiqishi kerak.

Mahalliy valyuta va aktivlarni rivojlantirish: Mamlakatlar o‘z milliy valyutalariga asoslangan moliyaviy vositalarni ko‘paytirish orqali global inqirozlar ta’sirini kamaytirishi mumkin.

Xulosa:

Maqolada moliyaviy inqirozlar va ularning global tizimga ta’siri tahlil qilindi. Xalqaro tizimning zaif tomonlari, jumladan, asosiy valyutalarga qaramlik, regulyatsiya kamchiliklari va iqtisodiy notekisliklar global inqirozlarni kuchaytiradi. Shuning uchun barqaror rivojlanish uchun moliyaviy islohotlar, yashil moliyalashtirish, soliq tizimini isloh qilish, moliyaviy inklyuziyani oshirish va yangi texnologiyalarni joriy etish zarur. Bular orqali iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash, global moliyaviy xavflarni kamaytirish va xalqaro hamkorlikni mustahkamlash mumkin. Moliyaviy tizimni barqarorlashtirish uchun yashil moliyalashtirishni rivojlantirish, soliq tizimini isloh qilish va moliyaviy inklyuziyani oshirish zarur. Shuningdek, xalqaro moliyaviy nazoratni kuchaytirish, yangi texnologiyalarni qo‘llash va davlatlar o‘rtasida moliyaviy hamkorlikni rivojlantirish kerak. Bu choralar global inqirozlarni oldini olishda muhim rol o‘ynaydi va iqtisodiy barqarorlikni ta’minlaydi.

Foydanilgan adabiyotlar :

1. Kindleberger, C. P., & Aliber, R. Z. (2011). Manias, Panics, and Crashes: A History of Financial Crises. New York: Palgrave Macmillan.
2. Reinhart, C. M., & Rogoff, K. S. (2009). This Time is Different: Eight Centuries of Financial Folly. Princeton University Press.
3. Claessens, S., & Kose, M. A. (2013). Financial Crises: Explanations, Types, and Implications. International Monetary Fund Working Paper.
4. www.wikipedia.uz
5. www.imv.uz
6. www.kun.uz
7. www President.uz
8. www.uzembassy.kz

IQTISODIYOTNING RIVOJLANISHIDAGI XALQARO TAJRIBALAR

Mirzataev Salamat Muratbaevich
(iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), docent)
Mirzataeva Gulmira Muratbaevna
(Iqtisodiyot mutaxassisligi 1-kurs magistranti)
Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti
gulmiramirzataeva90@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada dunyo iqtisodiyotida o‘z o‘rniga ega bo‘lgan, shuningdek Turkiya davlatining iqtisodiyoti tarraqiyotining asoschilaridan biri bo‘lgan Turgut O‘zalning hayoti, faoliyati, Turkiya davlatining rivojlanish tarixida amalga oshirgan islohatlari haqida keltiriladi.

Kalit so‘zlar: Iqtisodiyot, tarraqiyot, islohatlar, rivojlanish, aloqa, siyosiy inqiroz.

Kirish. 2021 yil 6-noyabr kuni O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirzoyoyevning lavozimga kirishishiga bag‘ishlangan tantanali marosimida qayta saylangan davlat rahbari tomonidan kelgusi besh yil uchun eng asosiy ustuvor yo‘nalishlarni o‘z ichiga olgan Yangi O‘zbekiston tarraqiyot strategiyasi ilgari surildi. Prezident taqdim etgan Yangi O‘zbekiston tarraqiyot strategiyasi etti yo‘nalishdan iborat